

ТИМЧЕНКО Г. П.,

доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу проблем цивільного, трудового
та підприємницького права
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України)

УДК 347.91:349.412

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.12>

АПЕЛЯЦІЙНА ТА КАСАЦІЙНА СКАРГИ ЯК НОВИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У СПІРНИХ ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті здійснено процесуально-правове дослідження механізму доказування при складанні апеляційних та касаційних скарг та їх впливу на підстави скасування судових рішень судів першої та апеляційної інстанції. При цьому, автором розкривається змістовна суть цілого ряду процесуальних понять, які стосуються зокрема законності та обґрунтованості судових рішень в розрізі сучасного цивільного процесуального законодавства. З урахуванням даних обставин, в роботі досліджується судова статистика, в тому числі і з точки зору розгляду справ земельно-правового характеру в судах першої інстанції. Автор досліджує і судову практику з розгляду земельно-майнових та земельно-орендних відносин на рівні апеляційного провадження, аналізуючи підстави скасування та зміни судових рішень судів першої інстанції. При цьому, в статті розкривається правове поняття неправильного застосування норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

В той же час, автор проводить порівняльний аналіз підстав щодо оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку з точки зору виокремленості їх предмета доказування. В роботі підкреслюється: якщо ж зміст апеляційної скарги спрямовано в напрямку правової критики судового рішення суду першої інстанції з точки зору його незаконності та необґрунтованості, то зміст касаційної скарги завжди буде спрямовуватись на доказування різнонаправлених правових позицій Верховного Суду чи його Великої Палати по відношенню до одних і тих же спірних відносин і що даних предмет спору має місце і відношення до тієї чи іншої правової позиції Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду. Таким чином, предмет доказування касаційного провадження суттєво відрізняється від предмету доказування в апеляційному провадженні, оскільки касаційне доказування з точки зору доказового процесу по суті спрямовано у сферу наявних судових прецедентів.

Ключові слова: докази, доказування, правозастосовча практика, земельно-майнові спори, земельно-орендні спори, цивільне судочинство, суди загальної юрисдикції, правосуддя, договір оренди землі.

Tymchenko H. P. Appeal and cassation appeal as a new analysis of the content of evidence in disputed land lease legal relations

The article carries out a procedural and legal study of the mechanism of evidence when drawing up appeal and cassation complaints and their impact on the grounds for

the cancellation of court decisions of the courts of first and appellate instance. At the same time, the author reveals the substantive essence of a whole series of procedural concepts that relate in particular to the legality and validity of court decisions in the context of modern civil procedural legislation. Taking into account these circumstances, the work examines judicial statistics, including from the point of view of considering cases of a land law nature in courts of first instance. The author also studies judicial practice on the consideration of land property and land lease relations at the level of appellate proceedings, analyzing the grounds for the cancellation and change of court decisions of the courts of first instance. At the same time, the article reveals the legal concept of incorrect application of substantive law norms and violation of procedural law norms.

At the same time, the author conducts a comparative analysis of the grounds for appealing court decisions in the appellate and cassation proceedings from the point of view of the separation of their subject of proof. The work emphasizes: if the content of the appeal is directed towards legal criticism of the court decision of the court of first instance from the point of view of its illegality and unfoundedness, then the content of the cassation appeal will always be directed towards proving the different legal positions of the Supreme Court or its Grand Chamber in relation to the same disputed relations and that the given subject of the dispute has a place and is related to one or another legal position of the Supreme Court and the Grand Chamber of the Supreme Court. Thus, the subject of proof in cassation proceedings is significantly different from the subject of proof in appellate proceedings, since cassation proof from the point of view of the evidentiary process is essentially directed towards the sphere of existing judicial precedents.

Key words: *evidence, substantiation, law enforcement practice, land and property disputes, land and lease disputes, civil proceedings, courts of general jurisdiction, justice, land lease agreement.*

Вступ. Складання та подання апеляційних та касаційних скарг щодо судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій на фоні стрімкого розвитку матеріального та процесуального законодавства, являє собою надскладну процесуально-правову роботу. В основі такої роботи лежать і проблеми належних, допустимих, достовірних та достатніх доказів та точного правозастосування судових прецедентів, які сьогодні лише формуються за рахунок правових позицій Верховного Суду та його Великої Палати.

Постановка завдання. Проблематика апеляційного та касаційного оскарження з точки зору аналізу і оцінки засобів доказування при складанні апеляційних та касаційних скарг постійно удосконалюється, а відповідно і ускладнюється за рахунок розвитку матеріального та процесуального законодавства, вкраплень в такі види правосуддя прецедентної моделі правових позицій, які формуються Верховним Судом та його Великою Палатою. Серед робіт даного спрямування є роботи Є. А. Чернушенка (2004) [1], Н. В. Стецик (2007) [2], Г. В. Фазикош (2008) [3], О. М. Ткач (2009) [4], Л. Г. Лігман (2011) [5], М. П. Курила (2013) [6], М. Козюбри (2016) [7], К. Ю. Савченко (2019) [8], Д. М. Ясинка (2019) [9], М. М. Ясинка (2021) [10] та інші. В той же час, питання апеляційного та касаційного оскарження судових рішень є настільки обширні, що вони потребують постійного наукового дослідження.

Метою статті є дослідження механізму доказування при складанні апеляційних та касаційних скарг на прикладі вирішення земельно-орендних та земельно-майнових спорів.

Результати дослідження. Кожен судовий процес, незалежно від складності предмету спору завжди носить індивідуальний характер, і в цьому питанні справи щодо урегулювання земельно-майнового чи земельно-орендного спору не є виключенням, із цієї процесуально-правової законності. Індивідуальність таких спорів обумовлюється не лише змістом предмету спору, а і тими засобами доказування, які розкривають причини їх виникнення та

підтверджують ті наслідки негативного характеру, які виникли при цьому. Під причинами виникнення цивільно-правових спорів сторони, як правило, розуміють неправомірність тих чи інших дій чи бездіяльності тієї чи іншої сторони спору, які потягли за собою негативні для однієї чи іншої сторони наслідки, які і підлягають відновленню під час розгляду такого спору в судовому засіданні в судах першої інстанції з розкриттям змісту такого відновлення в судовому рішенні. З урахуванням даних обставин, законодавець зазначає, що кожне судове рішення повинно ґрунтуватись на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим (ст. 263 ЦПК України) [11]. В подальшому в даній же нормі права законодавець розкриває поняття законності судового рішення, вказуючи на те, що судові рішення повинно бути ухваленим відповідно до норм матеріального права із дотриманням норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повного і всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог так і заперечень, підтвержені тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні (ст. 263 ЦПК України).

Отже, рішення суду першої інстанції є тим першим письмово-правовим документом, в якому суд від імені держави урегулював спір, який з цього часу вважається завершеним, але не закінченим, оскільки завершеність характеризує наявність частковості, а відтак не є ідентичним поняттю закінчення. Своєї закінченості, з точки зору процесуального права, спір набуває тоді, коли судові рішення вступає в законну силу, оскільки після цього цей же цивільно-правовий спір між цими ж особами щодо цього ж предмету спору з цих же самих підстав недопустимий (п. 2 ч. 1 ст. 186 ЦПК України). Як бачимо, така закінченість має свої процесуальні наслідки у вигляді неможливості повторного розгляду судом того ж самого цивільно-правового спору. Разом з тим, спір в тому числі і у сфері земельно-майнових чи земельно-орендних відносин, який був предметом розгляду в судах першої інстанції і відносно якого суд ухвалив судові рішення, може і не набути своєї закінченості у разі подання однією із сторін апеляційної скарги впродовж тридцяти днів. Таким чином, такий спір буде перебувати у статусі його завершуваності, а не закінчення. При таких обставинах рішення суду не буде мати можливостей до його вступу в законну силу. Отже, розгляд справи буде продовжено на рівні апеляційного провадження, але таке продовження буде стосуватися не безпосередньо предмета спору, а результату його правового урегулювання, який закріплено в судовому рішенні. Таким чином апеляційний порядок перегляду судового рішення скоріше спрямований на перевірку процесуальної роботи суду першої інстанції на предмет законності юридичної кваліфікації щодо тих чи інших правовідносин, які набули спірного характеру, переконливого обґрунтування судом своєї правової позиції на основі справедливої оцінки всіх засобів доказування, які були предметом дослідження в судовому засіданні.

Саме із закінченням апеляційного перегляду судових рішень, в тому числі і рішень у справах земельно-майнового чи земельно-орендного характеру закінчується і апеляційне провадження, наслідками якого є вступ рішення суду першої інстанції в законну силу, а відповідно до цього і спір набуває процесуально-правового статусу закінченого.

Найбільш поширеним рішенням апеляційного суду під час перегляду судових рішень в цивільних справах є «залишити те чи інше судові рішення без змін, а скаргу – без задоволення». Разом з тим, значна частина судових рішень все ж не витримує своєї критики з боку сторін, третіх осіб чи їхніх представників, яка викладається в апеляційних скаргах, де звертається увага апеляційного суду на спірність юридичної кваліфікації щодо тих чи інших земельно-майнових чи земельно-орендних відносин, чи залишення поза увагою судом першої інстанції змісту того чи іншого доказу, який хоч і був досліджений в судовому засіданні, але суд не дав на їх думку належної правової оцінки, або витлумачив його зміст, який з точки зору співставлення його змісту до змісту останніх доказів, спростовують його належність, допустимість чи достовірність.

В чому ж тоді полягає особливість доказування при складанні апеляційних скарг у справах земельно-майнового чи земельно-орендного характеру, та в чому полягає різниця у методології між складанням апеляційних та касаційних скарг?

Так, за даними судової статистики в судах загальної юрисдикції по першій інстанції в 2021 році було розглянуто 1285200 цивільних справ. У 2022 році кількість таких справ складала 709300 справ. У 2023 році таких справ було 530202. При цьому в 2021 році в апеляційному порядку відповідно було оскаржено 48221 рішення, із яких 2822 апеляційні скарги було подано щодо спорів у сфері земельно-майнових та земельно-орендних відносин, із яких було скасовано та змінено 1163 рішення [12]. У 2022 році було подано 32137 апеляційних скарг із яких 2013 апеляційних скарг стосувались спорів у сфері земельно-майнових та земельно-орендних відносин. З них 885 судових рішень було скасовано або змінено [13]. У 2023 році із оскаржених 40378 судових рішень, із яких 3003 стосувались спорів у земельно-майнових та земельно-орендних відносин, 1399 рішень було скасовано або змінено [14].

Отже, судова статистика свідчить про те, що не дивлячись на загальне зменшення кількості розглянутих судами цивільних справ, кількість поданих апеляційних скарг, а відповідно і скасованих рішень не зменшилась, що свідчить про невтїшну якість цивільного судочинства, в тому числі і щодо розгляду земельно-майнових та земельно-орендних відносин в судах загальної юрисдикції.

Відповідно до ч. 1 ст. 358 ЦПК України право на апеляційне оскарження судових рішень судів першої інстанції мають учасники справи, перелік яких визначено в ч. 1 ст. 42 ЦПК України, а також особи, які хоч і не брали участі у розгляді справи, але суд вирішив питання про їх права, свободи, інтереси та обов'язки. В той же час право на подання апеляційного скарги завжди має диспозитивний характер, а від так носить індивідуальну направленість у всіх випадках, в тому числі і при поданні апеляційних скарг на рішення судів у справах земельно-майнового та земельно-орендного характеру.

Для відкриття апеляційного провадження важливим питанням є форма і зміст апеляційної скарги. Вимоги до даного процесуального документа передбачені ст. 356 ЦПК України. Так ч. 1 даної статті передбачає, що «апеляційна скарга подається у письмовій формі». В той же час ч. 4 ст. 14 ЦПК України зазначає, що обмін документами (надсилання та отримання документів) між судом і учасниками судового процесу може здійснюватись в електронній формі, яка забезпечується судовою інформаційно-комунікаційною системою. Це означає, що всі учасники процесу мають право подати до суду як позовну заяву так і докази до неї в електронній формі, а відповідно і подати апеляційну скаргу в електронній формі.

З урахуванням даних обставин є доречним ч. 1 ст. 356 ЦПК України викласти у наступній редакції: «Апеляційна скарга може бути подана як у письмовій, так і електронній формі».

В той же час, ч. 2 ст. 356 ЦПК України розкриває зміст апеляційної скарги, який є характерним для такого роду процесуальних документів і обумовлюється, зокрема наявністю вступної, мотивувальної та прохальної їх частин. Це є важливо для розуміння того, що є суттєвим для перегляду судових рішень в апеляційному порядку, в тому числі і з точки зору правових позицій сторін, третіх осіб, які з тих чи інших підстав вважають, що судові рішення судів першої інстанції є незаконними чи необґрунтованими, і з цих підстав просять скасувати або змінити судові рішення суду першої інстанції.

Під поняттям незаконності чи необґрунтованості судових рішень розуміється:

- а) неповнота встановлених обставин, які мають значення для справи;
- б) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи;
- в) необґрунтована відмова судом у прийнятті доказів;
- г) неправильне дослідження доказів чи їх оцінка;
- д) неподання доказів у передбачений судом чи законом строк з поважних причин;
- є) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин чи правовідносин;
- ж) неправильна юридична кваліфікація тих чи інших правовідносин, а відповідно і неправильна оцінка доказів, які були предметом судового дослідження.

Як приклад, можна навести аргументацію позивача, викладену у його апеляційній скарзі на ухвалу суду про призначення судової почеркознавчої експертизи у справі № 134/2307/23, предметом якої були позовні вимоги: про визнання недійсним договору оренди землі.

Ухвалою Крижопільського районного суду Вінницької області від 12.06.2024 року було призначено по цивільній справі судову почеркознавчу експертизу, проведення якої доручено експертам Черкаського відділення Київського науко-дослідного інституту судових експертиз. Позивач не погодився із самостійним визначенням експертної установи судом та в апеляційній скарзі зазначив, що судом було допущено порушення норм процесуального права і неповноту з'ясування обставин справи. Зокрема, суд першої інстанції не врахував того факту, що позивач просив доручити проведення експертизи експертам Миколаївського відділення Одеського НДІСЕ МЮУ з підстав територіальної не підпорядкованості, незалежності та найменшої завантаженості експертів серед наявних профільних дослідних установ. Суд апеляційної інстанції погодився з аргументами позивача та у своїй постанові зазначив наступне: «Суд першої інстанції всупереч статті 260 ЦПК України не навів достатніх мотиви, з яких дійшов висновку про недоцільність призначення експертизи в експертних установах Миколаївського відділення Одеського НДІСЕ чи Вінницького відділення Київського НДІСЕ. Отже, враховуючи, що відповідно до частини третьої статті 12, частини першої статті 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом, а також те, що позивач просить доручити проведення експертизи Миколаївському відділенню Одеського НДІСЕ, витрати за проведення якої бере на себе, відповідачем не наведено обґрунтованих підстав неможливості доручення експертизи цій експертній установі, апеляційний суд вважає, що аргументи апеляційної скарги в цій частині заслуговують на увагу» [15].

Отже такі вимоги щодо незаконності та необґрунтованості судових рішень, на які посилається апелянт у своїй апеляційній скарзі і які обумовлені п. 5 ч. 2 ст. 356 ЦПК України, кореспондуються із ч. 2 ст. 263 ЦПК України (вимоги до змісту судового рішення), а відтак, саме дані вимоги є змістом щодо оскаржуваного судового рішення з викладенням їх критики в апеляційній скарзі.

Дане положення щодо предмету доказування в апеляційному провадженні є важливим, оскільки лише ті доводи, які викладені апелянтом в апеляційній скарзі щодо незаконності та необґрунтованості судових рішень і будуть братися до уваги апеляційним судом, оскільки «апеляційний суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги» (ч. 1 ст. 367 ЦПК України).

В той же час при порушенні норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення (ч. 3 ст. 376 ЦПК України), або неправильне застосування норм матеріального права, суд апеляційної інстанції не є обмеженим доводами та вимогами апеляційної скарги (ч. 4 ст. 367 ЦПК України).

Під поняттям неправильного застосування норм матеріального права розуміється неправильне тлумачення чи інтерпретування того чи іншого закону, або застосування норм права, які не підлягають застосуванню до тих чи інших спірних правовідносин, або незастосування закону, який підлягає застосуванню для урегулювання конкретних спірних відносин. Разом з тим порушенням норм процесуального права вважається таке порушення, яке призвело до неправильного вирішення справи.

З урахуванням даних обставин апелянт завжди звертає увагу на вимоги ст. 376 ЦПК України, оскільки підставами до скасування судового рішення повністю, або в якісь його частині, або зміни судового рішення є:

- 1) неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи;
- 2) недостовірність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими;
- 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи;
- 4) порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права.

Так, Хмельницький апеляційний суд своєю постановою від 20 травня 2024 року скасував рішення Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 13 лютого 2024 року, ухвалене у справі № 676/4412/21 з мотивів порушення судом першої інстанції норм процесуального права. Вказаним рішенням суду загальної юрисдикції було зобов'язано ТОВ «Енселко Агро» усунути перешкоди позивачу у користуванні земельною ділянкою для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Дане рішення базувалось на тому, що додаткову угоду до договору оренди землі б/н від 01.08.2012 від 01.09.2015 матір позивачки не підписувала, тому ця угода є неукладеною. Однак, суд апеляційної інстанції не погодився з таким висновком, констатуючи, що в порушення ч. 6 ст. 81 ЦПК України вказаний факт ґрунтується на припущеннях, оскільки висновок експерта містить лише припущення щодо не підписання додаткової угоди вказаною особою, а не ствердно відповідає на поставлене судом питання [16].

Отже, правова природа апеляційних скарг, а відповідно і доводів апелянта щодо незаконності та необґрунтованості судових рішень, в тому числі і у спорах, які виникають із земельно-майнових та земельно-орендних відносин, ґрунтується на диспозитивній волі апелянта, яка жодним чином не обмежується цивільно-процесуальним законодавством, що вимагає лише оплати судового збору та обґрунтування своєї правової позиції на основі тих доказів, які були предметом судового дослідження та аналізу їх оцінки з точки зору апелянта.

На відміну від такого підходу доступ до касаційного провадження учасників справи гарантується ч. 1 ст. 389 ЦПК України і полягає в тому, що на думку касатора рішення судів першої чи другої інстанції (чи обох інстанцій) є незаконними з точки зору неправильного застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. В той же час така позиція касатора обумовлюється цілим рядом підстав, які дають йому право на касаційне оскарження. Так відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 389 ЦПК України касатор має право на касаційне оскарження судових рішень у разі:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених ч. 1 та 3 ст. 411 ЦПК України, з підстав скасування рішень та передачі справи на новий розгляд, або для його продовження.

Як бачимо, подання касаційної скарги пов'язується не з доказуванням тих чи інших обставин, передбачених ст. 376 ЦПК України, а з наявністю чи відсутністю прецедентної судової практики Верховного Суду чи Великої Палати Верховного Суду, правові позиції яких сьогодні є обов'язковими в правозастосовній практиці нижчестоящих судів. Отже, складання касаційної скарги є набагато складнішою правовою роботою, аніж складання апеляційної скарги, оскільки предмет доказування не просто є різним, а різною є його правова природа.

Висновки.

1. Апеляційне провадження у справах з розгляду земельно-майнових та земельно-орендних відносин у сфері їх доказового процесу суттєво відрізняються від доказування в судах першої інстанції, оскільки його предмет ґрунтується на правовій критиці судового рішення як правового акта держави, з обґрунтуванням його незаконності та необґрунтованості на основі тих засобі доказування, які були предметом дослідження та оцінки в судах першої інстанції з підстав неправильного правозастосування норм як матеріального та порушення норм процесуального права.

2. Предмет доказування з точки зору касаційного провадження суттєво відрізняється від предмету доказування в апеляційному провадженні, оскільки він спрямовується не на засоби доказування та їх оцінку, які обумовлюють помилкове правозастосування чи порушення процесуального законодавства, а на наявність чи відсутність процесуальної практики Верховного Суду та його Великої Палати, які формують ті чи інші правові позиції, які є обов'язковими для правозастосовчої практики нижчестоящих судів нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : дис... к.ю.н., спец. : 12.00.03. Одеса, 2004. 270 с.
2. Стецик Н. В. Запровадження прецедентної практики верховних судів ц пострадянських правових системах. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 4. С. 66–72.
3. Фазикош Г. В. Судове рішення в цивільному судочинстві : дис...к.ю.н., спец. : 12.00.03. Харків, 2008. 220 с.
4. Ткач О. М. Порядок розгляду справ судом апеляційної інстанції в цивільному процесі України : дис. ... к.ю.н., спец. : 12.00.03. Київ. 2009. 227 с.
5. Лігман Л. Г. Значення судової практики для правозастосування у цивільному судочинстві України. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 6. С. 34–38.
6. Курило М. П. Касаційне провадження: можливості його уніфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Т. 1. С. 167–170.
7. Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 38–40.
8. Савченко К. Ю. Судова практика як елемент правової системи України : дис... к.ю.н., спец. : 12.00.03. Київ, 2019. 225 с.
9. Ясинок Д. М. Прецедентне право та наукові дослідження щодо його становлення та розвитку. *Приватне та публічне право*. 2019. № 3. С. 55–59.
10. Ясинок М. М. Особливості доказування на стадіях апеляційного та касаційного провадження. *Теорія доказового права*. Київ : Алерта, 2021. 426 с.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 14.12.2024).
12. Огляд даних про стан здійснення правосуддя в 2021 році / Державна судова адміністрація. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/ogl_2021.pdf (дата звернення: 15.12.2024).
13. Огляд даних про стан здійснення правосуддя в 2022 році / Державна судова адміністрація. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/ogl_2022.pdf (дата звернення: 15.12.2024).
14. Огляд даних про стан здійснення правосуддя в 2023 році / Державна судова адміністрація. URL: https://rv.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/tu18/statystyka/2023/%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%85%202023.docx (дата звернення: 15.12.2024).
15. Постанова Вінницького апеляційного суду від 14 серпня 2024 року у справі № 134/2307/23 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121027608> (дата звернення: 17.12.2024).
16. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 20 травня 2024 року у справі № 676/4412/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119329264> (дата звернення: 18.12.2024).

